

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФКОНСУЛЬТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Постановка проблеми. В умовах переходу країни до нових економічних відносин, коли змінюються звичні життєві орієнтири, особистість потрапляє у світ невизначеності. Особливо потребує допомоги та частина молоді, якій у цей час випало зробити свій професійний вибір, тобто школярі, у яких іде процес природного, повільного формування, визрівання нової системи цінностей, норм, життєвих перспектив.

За цих умов школам і професійним навчальним закладам треба переосмислити усю систему професійної консультації. Якщо раніше вона носила поверхневий характер, без глибокого аналізу і вивчення професійних інтересів, намірів учнів, орієнтувала їх на абстрактного споживача безвідносно потреб конкретного регіону, то тепер їх слід орієнтувати на професії, які потрібні на ринку праці, конкретним роботодавцям. Виходячи з цього, одним із основних завдань професійної консультації повинно бути сприяння розвитку у школярів таких якостей, як здатність до професійного вдосконалення, готовність переключатися з однієї діяльності на іншу, тобто бути професійно і соціально мобільними [1].

Проведення профконсультаційної роботи дає можливість свідомо й ефективно оптимізувати процес розподілу трудових ресурсів за формами зайнятості, підготовки та перепідготовки кадрів. Для цього необхідно поставити роботу так, щоб кожна людина у влаштуванні на роботу чи вступі до профтехучилища, вищого навчального закладу обов'язково отримала профконсультаційну допомогу. Таким чином, можна було б розв'язувати проблему ефективної зайнятості уже на першому етапі професіоналізації особистості. Якщо ж цього не робити, то ситуація на ринку праці постійно буде загострюватися, задалегідь збільшуватиметься кількість людей,

непридатних до професійної діяльності, незадоволених працею, бажаючих змінити професію, місце роботи, безробітних, а процес зайнятості буде нерегульованим.

Тому професійна консультація, як складова профорієнтації, повинна зайняти важливе місце у реформуванні освітянських систем, оскільки вона пов'язує ці системи з економічною системою, потреби учнів із потребами країни, сьогодення школярів з їхнім майбутнім.

Аналіз досліджень і публікацій. У більшості авторів [3;4;5] ми зустрічаємося з розумінням профконсультації як системи довідкових порад щодо умов правильного вибору професії. До такого визначення їх функцій приводять щонайменше дві обставини:

- 1) розуміння професійної орієнтації як соціально замовної системи управління особистістю з огляду на регіональні потреби суспільства в робітничих кадрах (у доринковий період);
- 2) занадто деталізоване дроблення структури професійної орієнтації, за якою професійна консультація позбавляється своїх основних функцій.

Як уже зазначалося, домінував підхід, що позбавляв професійну консультацію функції психодіагностики. Остання, якщо й передбачалася, то визначалася як окрема структурна одиниця профорієнтації.

Ми ж визначаємо професійну консультацію як систему психологічного вивчення особистості учня з метою надання йому обґрунтованих порад щодо оптимальних для нього напрямків і засобів професійного самовизначення.

Отже, за таким визначенням, у центрі професійної консультації перебуває особистість у всій складності її психологічної структури, з індивідуальними особливостями прояву її психічних функцій, з її потребами, домаганнями, інтересами, зі сформованою (за допомогою профінформаційної роботи) профорієнтаційною позицією. В основі такої позиції – спрямованість особистості на самостійне вирішення проблеми власного професійного самовизначення. Профорієнтаційна позиція характеризується усвідомленням

особистістю наявності значущої для неї проблеми професійного самовизначення, розумінням можливих шляхів і засобів її вирішення, бажанням вирішити дану проблему і активністю у її вирішенні [2; 6].

У процесі профконсультації учень отримує допомогу, яка дає йому змогу уточнити свою профорієнтаційну позицію, спрямувати її на реальні для нього перспективи і засоби професійного самовизначення. Здійснюється відкрите для особистості проектування її психологічної структури на різні сфери професійної діяльності з огляду на динамічні умови, як суб'єктивні (наявні і можливі здатності особистості – її психологічну структуру., рівень і якість освіти, фізичний стан), так і об'єктивні (соціально-економічні реалії задоволення домагань особистості).

Профконсультація ґрунтується на активній пізнавальній діяльності учня, на його пізнавальних потребах, потребах у самопізнанні і на актуалізованих потребах вирішення життєво важливих питань власного професійного самовизначення. Профконсультаційна робота спрямовується, таким чином, на допомогу учневі у самопізнанні, розкритті психологічної структури різних професій (груп професій, зон професійної діяльності) і через це – на допомогу йому у самостійному зіставленні своїх можливостей із вимогами професійної діяльності. У процесі профконсультації учень наче відкриває себе, збагачуючи свій самоаналіз, і в цьому полягає велика сила професійної консультації для особистості. Учень визначає для себе зміст і рівень розвитку своїх здібностей, дізнається про вимоги, що висуває певна професія до психологічної сфери особистості, і, нарешті, проектує себе в цю професію – виявляє, чи його здібності відповідають вимогам професії. Учень також збагачує своє само оцінювання рисами своєї значущості й поважності як особистості, самостверджується як особистість і часто змінює в позитивний бік своє ставлення до навчання і до свого безпосереднього соціального оточення [7].

Важливими питаннями системи професійної консультації є розробка і використання методик профконсультаційної психодіагностики. До таких методик мають бути пред'явлені певні вимоги методологічного характеру.

По-перше, психодіагностичні методики професійної консультації, що спрямовані на виявлення й оцінку індивідуальних особливостей прояву психічних функцій, повинні бути позбавлені впливу знань, інтелектуальних і моторних умінь і навичок досліджуваного на результативність тестування.

По-друге, психодіагностична методика повинна бути спрямованою на виявлення й оцінювання саме тієї функції, яка підлягає виявленню, з максимально можливим виключенням інших, супутніх функцій [9].

По-третє, будь-яка профконсультаційна психодіагностична методика за складністю своєї робочої частини має бути доступною для кожного учня, що досліджується за її допомогою.

По-четверте, широкий статистичний матеріал показників тестування за такими методиками має відповідати закономірності нормального розподілу величин.

По-п'яте, методика має забезпечувати надійне виявлення й оцінку досліджуваної психічної функції; про це свідчить висока позитивна кореляція основного (першого) і контрольного (другого) тестування особистості учня [8].

Постановка завдань. Зосередимо тепер увагу на організаційних і методичних аспектах професійної консультації. Її метою є надання учневі науково обґрунтованих порад щодо доцільних для нього (з огляду на властивості його особистості), напрямів і способів професійного самовизначення.

У професійній консультації виділяються щонайменше три групи завдань, пов'язаних:

- 1) із психологічним аналізом особистості даного учня;
- 2) із зіставленням психологічної структури його особистості і певної професії (чи професій);

3) з визначенням шляхів подальшого розвитку особистості і способів цілеспрямованої допомоги їй у цьому.

Ці групи завдань тісно пов'язані між собою. Насправді неможливо надати допомогу учневі у “взаємопримірюванні” професії до нього і його до професії (друга група завдань), якщо завчасно не виявлено його здібності (перша група завдань). І так само не можна дати рекомендації школяру стосовно необхідності розвитку психічних функцій, властивостей, якостей (третя група завдань) без звертання до порівняльного аналізу здібностей особистості і вимог професії (друга група завдань). У вирішенні цих завдань розкриваються ті суб'єктивні фактори, що зумовлюють правильний вибір професії і можливості успішної самореалізації особистості у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Проведення профконсультаційної роботи в умовах середньої загальноосвітньої школи має свою специфіку. Насамперед це стосується засобів, за допомогою яких може здійснюватися ця робота. Учителі не мають можливості використовувати у своїй профконсультаційній роботі спеціальні психодіагностичні методики, що необхідні для виявлення й оцінювання в учнів особливостей розвитку психічних функцій. Отже, у даному разі профконсультаційну роботу можна здійснювати на основі використання таких методів, якими володіють учитель, класний керівник і які включені до системи педагогічної роботи або впливають із неї. До таких методів слід віднести спостереження за діяльністю й розвитком учня, вивчення продуктів учнівської діяльності, організацію діяльності учнів (педагогічний експеримент), деякі види анкетування, складання й аналіз психолого-педагогічної характеристики учня, бесіда. Фактично такі методи традиційно використовуються в навчально-виховній роботі школи і при відповідному вмілому їх використанні з профконсультаційною метою дають належний ефект [10].

Якщо ж у школі працює кваліфікований практичний (шкільний) психолог, компетентний у галузі профконсультаційної психодіагностики, то

методи шкільної профконсультації, що використовує вчитель або класний керівник, ефективно доповнюються спеціальними психодіагностичними методиками. Це дає змогу підсилити надійність професійної консультації як у діагностичному, так і у прогностичному аспектах [12].

Спостереження за фізичним і психічним розвитком учня і за особливостями його шкільної та позашкільної діяльності здійснюються протягом багатьох років в умовах постійної активної взаємодії учня з учителем і з іншими учнями. За належного використання цього методу можна скласти характеристику учня, що відображає не лише досягнуті рівні його розвитку і певні психічні новоутворення в особистості, а й перспективні можливості, тенденції подальшого розвитку. Тобто на цій основі виникає можливість складання прогностичної характеристики учня. Перевага цього методу полягає в тому, що учень розглядається в динаміці свого розвитку. Це дає змогу отримати інформацію про темпи розвитку, його напрямки та їх обумовленість зовнішніми і внутрішніми чинниками. Зрозуміло, що це має неабияке значення для вироблення певних профконсультаційних рекомендацій. Більше того, складання прогностичної характеристики учня на підставі такого спостереження і є важливим елементом самої профконсультації, її корисним робочим етапом [15].

Цікавим є питання щодо можливості використання відомостей про навчальну успішність учня з різних предметів. Лише за наявності високого рівня успішності в опануванні учнем знань і формування умінь та навичок можна говорити про ступінь розвитку психологічних і психофізіологічних механізмів, що обумовлюють таке засвоєння і формування. І справді, якщо учень за мінімальних витрат часу опановує нові й оригінальні способи розв'язання математичних задач або віртуозно виконує практичне завдання на уроці праці, то вже з цього можна зробити висновок про його здібності. Але якщо учень з якогось навчального предмета не виявляє високої успішності, то на цій підставі без залучення додаткових даних не можна зробити висновок про відсутність у нього відповідних здібностей. Низька

ефективність навчальної діяльності учня може бути спричинена багатьма іншими обставинами: і безпосередньо психологічними (брак інтересу до цієї діяльності, інтенсивні відволікаючі мотиви тощо), і об'єктивними факторами, що мають опосередковане психологічне значення (відсутність об'єктивних умов для виконання роботи, помилкові дії вчителя щодо даного учня, що призвело до ігнорування ним відповідного предмета, і до так званої педагогічної занедбаності тощо).

Профконсультаційна робота є одним із важливих напрямків роботи практичного психолога. У проведенні професійної консультації виділяють два етапи: 1) первинна, яка представляє собою форму індивідуальної консультації, що проводиться з групою (5-7 чоловік), під час якої відбувається навчання правилам вибору професії, надається інформація про розмаїття професій, про інтереси та схильності учнів. Результатом такої консультації є формування промплану оптанта, підвищення ступеню усвідомленості і відповідальності щодо вибору професії; 2) глибинна ґрунтується на глибокому всебічному вивченні особистості школяра: його схильностей, інтересів, стану здоров'я та фізичного розвитку, рівня, структури уваги, типу мислення, координації рухів, особливостей характеру. Враховуються також думки вчителів та батьків, успішність у навчанні і особливості референтної групи. Узагальнення цих даних дає можливість впливати на учнів не тільки з метою профорієнтації, але й розвитку особистості в цілому [18].

У будь-якій професійній консультації психолог ставить питання, систематизує, аналізує відповіді, що характеризують особистість, надає поради, несе відповідальність за їх наслідки. Велике значення відіграє аналіз та інтерпретація отриманих даних. Результати досліджень, проведених психологом, повинні допомагати школярам усвідомлено, об'єктивно оцінити себе і знайти найбільш ефективні форми самовдосконалення.

Висновки. Отже, профконсультаційна робота практичного психолога має важливе значення у виборі майбутньої професії учнями. Вона дає змогу

усвідомити власні здібності та можливості, співвіднести їх з інтересами та нахилами і узгодити з вимогами майбутньої діяльності. Профконсультація допомагає учню визначитися у виборі не тільки основної професійної діяльності, а також підібрати додаткову, враховуючи інтереси, здібності та нахили, а також потребу у відповідних кадрах. Завдяки компетентній комплексній профконсультаційній роботі випускники шкіл не губляться у світі професій, це дає їм можливість усвідомлено і з бажанням досягати успіхів у різних сферах діяльності.

Література:

1. Балл Г.О. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти // Освіта і управління. – 1997. - №2. – С. 21-36.
2. Ботякова О.В. Интересы и выбор профессии // Школа и выбор профессии / Под. ред. А.Е. Голомштока и др. – М.: Просвещение, 1969. – С. 115-123.
3. Васильков В.Н. Профорієнтація учасників шкіл і ПТУ. – Донецьк, 1995. – 162 с.
4. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодёжи. – К.: Наукова думка, 1988. – 144 с.
5. Готовність учня до профільного навчання // Упоряд.: В.Рибалка / За заг. ред. С.Максименка, О.Главник. – К.: Мікрос – СВС, 2003. – 112 с.
6. Йовайша Л.А. Проблемы профессиональной ориентации школьников / Пер. с лит. – М.: Педагогика, 1983. – 129 с.
7. Крягдже С.П. Психология формирования профессиональных интересов. – Вильнюс: Валгус, 1981. – 236 с.
8. Максименко С.Д., Щербак Т.Д. Професійне становлення молодого вчителя: Навч. посібник. – Ужгород: Закарпаття, 1998. – 105 с.
9. Настенко Н.В., Білик Н.І., Моргун В.Ф. Обдаровані діти і школа. Методика діагностики та педагогічний досвід: Посібник для вчителів і психологів. – Полтава.: ПОПОПП, 1998. – 120 с.
10. Орлов А.Б. Склонность и профессия. – М.: Знание, 1981. – 96 с.

11. Павлютенков Е.М. Формирование мотивов выбора профессии / Под ред. Б.А.Федоришина. – К.: Рад. школа, 1980. – 143 с.
12. Платонов К.К. Профессиональная ориентация и способности // Школа и выбор профессии. – М., 1969. – С. 91-100.
13. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.
14. Теплов Б.М. Типологические свойства нервной системы и их значение для психологии: Избранные труды: В 2 т. – М.: Педагогика, 1985. – Т. 2.: Психология индивидуальных различий. – С. 169-189.
15. Федоришин Б.А., Синявский В.В. Психологические основы профконсультации школьников // Школа и производство. – 1983. - №1. – С.52-54.
16. Фельдштейн Д.И. Психология становления личности. – М., 1995. – 192 с.
17. Хижуховская М.Ф. Особенности подготовки учащихся национальных школ к выбору профессии // Специфика учебно-воспитательного процесса в национальной школе. – Ростов-на-Дону, 1974. – С. 35-42.
18. Чистякова С.Н., Захаров А.А. Профессиональная ориентация школьников: организация и управление. – М., 1987. – 148 с.

В статье рассматриваются психологические особенности профконсультационной работы с учащимися. Проанализированы виды и принципы профессиональной консультации, современное состояние разработки этой проблемы. Рассмотрены точки зрения разных учёных на проблему подготовки учащихся к выбору будущей профессии.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Прізвище, ім'я та по батькові	Гончарова Наталія Олексіївна
Організація	Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка, кафедра психології
Науковий ступінь, посада	Кандидат психологічних наук, старший викладач
Домашня адреса	36000 м.Полтава, вул. Кучеренка, буд. № 5, кв. 68.
Контактні телефони	д.т. 56-89-68 м.т. 8-050-304-68-67